

УДК 331.5

Наумова М.А.,
кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри математики і математичних методів в економіці,
Донецький національний університет імені Василя Стуса

Naumova Maryna,
Ph.D. in Physics and Mathematics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economics,
Vasyl' Stus Donetsk National University

РИНОК ПРАЦІ ТА СИСТЕМА ОСВІТИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ

Наумова М.А. Ринок праці та система освіти: проблеми взаємодії. У статті розглянуто деякі аспекти взаємодії ринку праці і ринку освітніх послуг в Україні, її основні проблеми. Проведено ретроспективний аналіз системи освіти в розрізі кількості аспірантів, докторантів, випускників закладів вищої освіти, їх розподілу за галузями знань. Висвітлено основні проблеми, пов'язані з диспропорціями у функціонуванні ринку праці і ринку освітніх послуг. Здійснено математичне моделювання результативності функціонування ринку освітніх послуг. Побудовано економіко-математичну модель, яка показує вплив розвитку системи освіти та науки на зміну ВВП України, моделі з розподіленим лагом впливу кількості випускників на динаміку ВВП. Наведено пріоритети розвитку системи освіти та основні характеристики випускників на етапі переходу України до нової економіки знань. Зазначено основні завдання для поліпшення взаємодії ринку праці й ринку освітніх послуг.

Ключові слова: ринок праці, ринок освітніх послуг, взаємодія ринку праці та системи освіти, соціально-економічна нестабільність, математичне моделювання.

Наумова М.А. Рынок труда и система образования: проблемы взаимодействия. В статье рассмотрены некоторые аспекты взаимодействия рынка труда и рынка образовательных услуг в Украине, его основные проблемы. Проведен ретроспективный анализ системы образования в разрезе количества аспирантов, докторантов, выпускников высших учебных заведений, их распределения по отраслям знаний. Освещены основные проблемы, связанные с диспропорциями в функционировании рынка труда и рынка образовательных услуг. Проведено математическое моделирование результативности функционирования рынка образовательных услуг. Построены экономико-математическая модель, которая показывает влияние развития системы образования и науки на смену ВВП Украины, модели с распределенным лагом влияния количества выпускников на динамику ВВП. Приведены приоритеты развития системы образования и основные характеристики выпускников на этапе перехода Украины к новой экономике знаний. Указаны основные задачи для улучшения взаимодействия рынка труда и рынка образовательных услуг.

Ключевые слова: рынок труда, рынок образовательных услуг, взаимодействие рынка труда и системы образования, социально-экономическая нестабильность, математическое моделирование.

Naumova Maryna. Labor market and education system: problems of interaction. The article deals with the problems of interaction between the labor market and the educational services market of Ukraine. The modern labor market imposes rather high demands on the quality of the workforce, which today is quite difficult to ensure in full:

this is high mobility, the availability of higher education, appropriate specialization, an adequate level of professionalism, qualification potential, psycho-emotional stability, the ability to adapt quickly and so on. The consequences of this are the problems of effectively ensuring the economic niche of the country with full-fledged personnel, inconsistencies in the education sector, which prepares the work potential, and the labor market, which ensures its functioning. The purpose of the article is to study the interaction of the labor market and the education market, identifying its main problems and mathematical modeling of the performance of the educational services market. The article contains a retrospective analysis of the education system in the context of the number of graduate students, doctoral students, graduates of higher educational institutions, their distribution by branches of knowledge. The main problems associated with disproportions in the functioning of the labor market and the market of educational services are highlighted. An economic-mathematical model has been built, which shows the influence of the development of the education system and science on the change in Ukraine's GDP. Based on the application of models with distributed lag, the relationship between the number of graduates and the dynamics of GDP has been analyzed. The results of simulation showed a positive impact of the functioning of the Ukrainian higher education system on the growth of GDP and the inefficiency of the technical and vocational education system. The article presents the priorities for the development of the education system and the main characteristics of graduates at the stage of Ukraine's transition to a new knowledge economy. The main tasks for improving the interaction of the labor market and the market of educational services are indicated.

Key words: labor market, market of educational services, interaction of the labor market and the education system, socio-economic instability, mathematical modeling.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Одними з основних і пріоритетних завдань кожної держави є підготовка висококваліфікованих фахівців і розвиток людських ресурсів. Їх реалізація є підґрунтям стабільного економічного розвитку країни, її інтеграції у світовий економічний простір. Сучасний ринок праці висуває досить високі вимоги до якості робочої сили, яку сьогодні досить складно забезпечити в повному обсязі, це: висока мобільність, наявність вищої освіти, що відповідає спеціалізації, достатній рівень професіоналізму, кваліфікаційний потенціал, психоемоційна стійкість, здатність до швидкої адаптації тощо. Наслідком цього стають проблеми ефективного забезпечення економічного сектору країни повноцінними кадрами, неузгодженості сфери освіти, що готує робочий потенціал та ринку праці, забезпечує його працевлаштування.

Актуальність проблеми взаємодії ринку праці та ринку освітніх послуг зумовлена також гострою необхідністю зниження рівня неперобачуваності, мінливості та циклічності розвитку даних ринків. Оскільки саме їх взаємодія з'єднує і підтримує збалансованість чинників виробництва, виникає необхідність у постійному дослідженні елементів, що координують цей взаємозв'язок. Специфіка взаємодії ринку праці та ринку освітніх послуг полягає у постійному формуванні, вдосконаленні й відновленні компетенцій у процесі діяльності працівника в рамках трудових відносин, які враховують особливості відповідних ринків.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблеми взаємодії ринку праці і ринку освітніх послуг присвячено багато досліджень іноземних та вітчизняних учених, таких як: D. Furia, A. Castagna, N. Mattosio, D. Scamuffa [1], Е. Лібанова, Л. Лісогор, А. Колот, О. Крат, І. Петрова, Ю. Маршавін, В. Онікієнко, Н. Мосьпан [2], В. Антонюк [3], Л. Шаульська [4], С. Гринкевич [5], Р. Захарчин [6] та ін. У працях Л.М. Ільч висвітлено характерні риси та механізми функціонування взаємодії ринків праці та освіти [7].

У роботі З.П. Бараник та Ю.В. Кикош охарактеризовано проблеми дисбалансу попиту та пропозиції на ринку праці [8]. Однак в умовах постійної зміни соціально-економічної ситуації в країні виникає необхідність подальшого дослідження проблем невідповідності ринку освітніх послуг потребам ринку праці.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є дослідження взаємодії ринку праці та ринку освіти, виявлення її основних проблем і математичне моделювання результативності функціонування ринку освітніх послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ринок праці та ринок освітніх послуг є найбільш складними елементами ринкової економіки, оскільки в процесі визначення ціни за певних умов функціонування зіштовхуються не лише інтереси продавців і покупців, а й відображаються практично всі соціально-економічні зміни у суспільстві в сучасному й історичному аспектах. Ринок праці визначається як соціально-економічна категорія, що включає у себе історично сформований специфічний суспільний механізм, який реалізує певний комплекс соціально-трудо-вих відносин, що сприяє встановленню і дотриманню балансу інтересів між працівниками, підприємцями і державою. Сучасна ринкова економіка передбачає формування системи взаємопов'язаних ринків, кожен з яких має свою власну відокремлену функцію, зумовлену певною метою і відповідними завданнями. Серед цих ринків особливе місце займають ринок праці та ринок освітніх послуг, які взаємопов'язані між собою цільовим і функціональним складниками та формують свого роду фундамент усіх ринкових відносин. Призначення ринку праці – забезпечення робочою силою, яка наділена певними компетенціями в усіх сферах людської діяльності, більша частка якої сконцентрована у сферах матеріального та нематеріального виробництва, а сутність ринку освітніх послуг – формування і розвиток компетенцій, затребуваних особистістю та ринком праці. Повноцінний національний ринок праці формується під впливом низки чинників, які забезпечують єдність як економіки країни у цілому, так і окремих

її підсистем і являє собою систему суспільних відносин, що відображають рівень розвитку та досягнутий на даний період баланс інтересів між суб'єктами, що беруть участь на ринку.

В останні роки спостерігаються прояви кризового стану у системі освіти. Недоліки в плануванні підготовки кадрів, недостатнє стимулювання висококваліфікованої праці, низька заробітна плата призвели до знецінення як освіченості, так і самої освіти в Україні. Деформація шкали цінностей породила такі негативні явища, як соціальна апатія молоді, безвідповідальність і низький рівень навчання. Протягом останніх років кількість закладів професійної освіти перманентно скорочувалася, причому найменша кількість за останні 20 років була у 2018 р. – 736 проти 1 023 у 2005 р. Кількість випускників університетів, академій та інститутів також постійно скорочувалася починаючи з 2010 р., але у 2017 та 2018 рр. дещо збільшилася (рис. 1). Для випускників коледжів, технікумів та училищ спостерігається поступове, але системне зменшення їх кількості: з 162,8 тис осіб у 2003 р. до 55,5 тис осіб у 2018 р., тобто майже на 66% [9].

Але головною проблемою системи освіти і сфери зайнятості України є не скорочення чисельності закладів освіти та кількості випускників, а існування та поширення дисбалансу у функціонуванні ринку праці й ринку освітніх послуг. Питання невідповідності структури й основних характеристик випускників вищів попиту роботодавців на робочу силу виникають і в країнах із розвинутою ринковою економікою, але в Україні вони стоять досить гостро. Такий дисбаланс не перший рік є предметом дискусій між представниками науки, освітніх установ і роботодавцями. В останні роки ці проблеми були ще більш актуалізовані світовою економічною кризою, зростанням безробіття серед молоді та економіко-політичною кризою в Україні. До того ж відтік молоді з регіонів із недостатньою кількістю робочих місць та витік мізків із країни, який збільшився в останні роки, ставлять суспільство й економіку перед новими викликами: подальшим зниженням конкурентоспроможності вітчизняного виробництва та нестачею кваліфікованих фахівців з інноваційним мисленням, здатних працювати в перспективних галузях економіки.

Аналітики служби зайнятості та кадрових служб підприємств підтверджують існування низки ускладнень, що пов'язані з диспропорціями у функціонуванні ринку праці і ринку освітніх послуг.

Першою проблемою у сфері освіти є надлишок менеджерів, юристів, економістів і фахівців низки інших професій, здебільшого гуманітарного профілю. Так, у 2018 р. кількість випускників у галузі соціальних наук, бізнесу і права, гуманітарних наук та мистецтва, охорони здоров'я, освіти та сфери обслуговування становила 62,2% (рис. 2). Але якщо економіка буде розвиватися за постіндустріальним сценарієм, то може знадобитися достатньо багато працівників такого профілю. Однак частка цих спеціальностей у структурі випускників вищих навчальних закладів, досить ймовірно, буде менше, ніж нині.

Різномасштабність потреб і інтересів сфер освіти та зайнятості, їх неузгодженість призводять до невідповідності структури, кількості й якості пропозиції робочої сили (у першу чергу випускників вищих навчальних закладів) дійсному попиту на ринку праці. Однією з причин виникнення даної проблеми є орієнтування системи професійної освіти не на підприємства і організації, що пропонують робочі місця, а на споживачів й одночасно замовників освітніх послуг – абітурієнтів та їхніх батьків, наслідком чого стає відставання системи освіти від потреб економіки країни. Пріоритетна орієнтація навчальних закладів на існуючу кон'юнктуру професій і спеціальностей сприяє виникненню надлишку випускників за деякими з них, тоді як за іншими професіями відчувається дефіцит працівників.

Звісно, структура випуску фахівців не може повністю збігатися зі структурою попиту на працівників відповідних професій, до того ж існує часовий лаг між початком навчання і виходом випускника на ринок праці. У цілому проблема skills mismatch, тобто невідповідності пропозиції навичок і кваліфікацій попиту на навички та кваліфікації в економіці, сьогодні широко обговорюється в країнах Європи і світу [10]. І в цьому аспекті в рамках національної системи розвитку навичок і кваліфікацій виникає необхідність у розробленні системи моніторингу поточного попиту роботодавців, зміні стратегій вищих навчальних

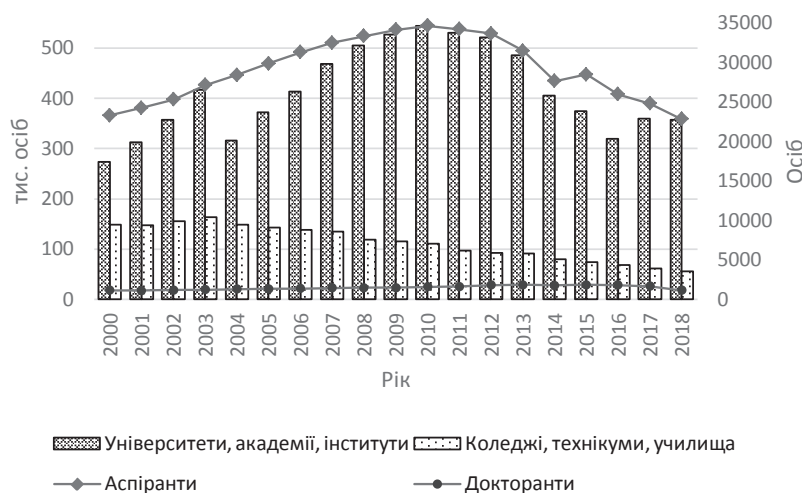

Рис. 1. Кількість осіб, випущених із ЗВО, аспірантів і докторантів, 2000-2018 рр.

Джерело: складено за даними [9]

Рис. 2. Розподіл випускників ЗВО за галузями знань, 2018 р.

Джерело: складено за даними [9]

закладів, прогнозуванні майбутнього попиту за допомогою сучасних економіко-математичних методів, щоб дати уряду, роботодавцям та громадянам уявлення про стратегічні потреби в компетенціях виходячи з таких напрямів: кількісний прогноз зайнятості по галузях і професіях, кваліфікації, статі і статусу зайнятості в країні, дослідження ключових змін у компетенціях працівників у країні й у світі, оцінка цільових компетенцій у ключових секторах перспективного економічного розвитку.

Ще одна проблема – нестача на низці підприємств кадрів інженерно-технічного персоналу і робітників. Більшість таких підприємств пропонує інженерам, технікам і працівникам заробітну плату неприйнятно низького рівня. Саме тому інженерно-технічні фахівці в зоні досяжності цих підприємств вважають за краще працювати в торгівлі, займатися неформальною діяльністю або навіть бути безробітними. До цього можна додати те, що не існує прямого зв'язку між здобуттям вищої освіти та наміром працювати за фахом. Наприклад, для торгівлі і ділових послуг у разі найму кваліфікованих працівників наявність диплома про профільну освіту часто не є основною вимогою. За даними опитування, проведеного компанією Active Group у рамках проекту «Міський омнібус», не працюють за спеціальністю 38,2% респондентів, 19,7% – працюють у суміжних сферах і тільки 35,3% працюють за отриманою спеціальністю; лише 68,2% опитаних українців упевнені, що їхня освіта була корисною, а 24,4% – ні [11].

Таким чином, в умовах соціально-економічної нестабільності в країні, непередбачуваності в стрімкому розвитку Четвертої промислової революції та трансформації економіки у новітню економіку знань зростає роль системи освіти і виникає необхідність реформування ринку освітніх послуг.

При цьому виникає питання, якою мірою існуюча в економіці і підготовлена в системі освіти робоча сила відповідає за своїми властивостями актуальним та перспективним потребам економіки. Неузгодженість попиту і пропозиції на робочу силу призводить або до надмірної кількості вакантних робочих місць, або до збільшення чисельності безробітних. Це, своєю чергою, негативно впливає на розміри ВВП і призводить до макроекономічних утрат.

Результативність системи освіти можна побачити під час застосування кореляційно-регресійного аналізу для моделювання економічних процесів. Модель залежності розміру номінального ВВП України (Y, млн. грн) від кількості осіб, випущених з університетів, академій, інститутів (X1, тис осіб), кількості осіб, випущених із коледжів, технікумів, училищ (X2, тис осіб) та витрат на виконання наукових досліджень і розробок (X3, млн. грн) має вигляд:

$$Y = 1811,631 + 0,97 X_1 + 0,044 X_{t-1} + 0,0981 X_{t-2} + 0,028 X_{t-3} - 0,094 X_{t-4} \quad (1)$$

Вона підтверджує той факт, що вкладення в розвиток системи освіти та науку має економічні вигоди

для суспільства, тобто модель показує, що збільшення чисельності осіб, випущених з університетів, академій, інститутів, на 1 тис осіб призведе до зростання розміру номінального ВВП на 0,85 млн. грн, а збільшення обсягу витрат на виконання наукових досліджень і розробок на 1 млн. грн – на 0,18 млн. грн. Водночас результат моделювання вказує на неефективність сьогоденної системи роботи коледжів, технікумів, училищ і взагалі професійно-технічної освіти. Дійсно, вплив кількості випускників університетів, академій, інститутів на динаміку ВВП України, розрахований за допомогою метода Алмон (модель із розподіленням лагом) показує зростання ВВП у поточному та наступних трьох роках, але на четвертий рік прогнозується вже негативний вплив:

$$Y = 1811,631 + 0,97 X_t + 0,044X_{t-1} + 0,0981X_{t-2} + 0,028X_{t-3} - 0,094X_{t-4} \quad (2)$$

Це вказує на наявність проблем у вищій освіті та у працевлаштуванні випускників. Що стосується випускників коледжів, технікумів, училищ, то модель із розподіленням лагом підтверджує неоптимальність функціонування цього сектору системи освіти та його негативний вплив на динаміку ВВП:

$$Y = 6353,945 - 13,219X_t - 11,687X_{t-1} - 10,981X_{t-2} - 11,101X_{t-3} - 12,048X_{t-4} \quad (3)$$

Необхідність реформування системи освіти тісно пов'язана з об'єктивними перетвореннями у розвитку суспільства та переходом до нової економіки знань. На порозі Четвертої індустріальної революції у столітті глобальної інформатизації пріоритетами освіти в Україні повинні бути:

- розвиток дистанційної та Інтернет-освіти, створення мережі центрів дистанційного навчання. Це найбільш прогресивна технологія заочного навчання з використанням сучасних технічних засобів зв'язку, передачі інформації й новітніх методик навчання. Вона дасть змогу реалізувати вільний вибір учнями освітніх установ, відновити єдиний освітній простір країни на якісно вищому рівні, вирішити проблему підготовки і перепідготовки кадрів;

- підтримка входження підрастаючого покоління нашої країни у відкритий інформаційний простір. Доступ до мережі Інтернет дає можливість навчальним закладам використовувати її інформаційні ресурси в навчальних цілях, можливість нового способу організації навчального процесу, спілкування з фахівцями будь-якої країни, що дасть змогу поглибити базові та набуті нових знань у сучасних ринкових умовах, можливість інтеграції навчальної, дослідницької та виробничої діяльності, яка відкриває нові горизонти для розвитку системи освіти;

- розвиток екологічної освіти. У сучасному світі одним із головних компонентів змісту освіти повинна стати екологія як система наукових і навчальних дисциплін про навколишній світ та сталий розвиток людської цивілізації. Зараз не приділяється належної уваги проблемам розвитку екологічної освіти, вихованню підрастаючого покоління як громадян планети;

- формування планетарного мислення, тобто розуміння глобальних проблем, що постали перед людством на сучасному етапі.

На сучасному етапі розвитку економіки, коли знання стали частиною людського капіталу, випускники вищів повинні відповідати таким характеристикам:

- володіти необхідними компетенціями, мати глибокі практичні й теоретичні знання для забезпечення високої продуктивності праці;

- мати необхідні для сучасного виробництва особистісні якості, так звані soft skills: ініціативність, стресостійкість, цілеспрямованість, високу мотивацію на досягнення успіху, здатність працювати в команді, креативність, здатність і прагнення до самонавчання та саморозвитку, відповідальність [12];

- бути працездатними та в гарній фізичній формі.

Взаємодія ринку освітніх послуг і ринку праці неможлива без державного регулювання, оскільки держава є споживачем. До того ж економічна ситуація в країні багато в чому залежить від рівня освіти і ситуації на ринку праці. Держава повинна виступати посередником між роботодавцями і вищими, виконувати правове регулювання ринкових відносин, що регламентує організаційно-економічне забезпечення навчальних закладів різних рівнів, їх взаємодію один з одним, ринком праці та підприємствами.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. В епоху глобалізації, особливо в умовах поточної економіко-політичної кризи, ринок праці перебуває в стані постійної й швидкої зміни. Це вимагає, своєю чергою, кваліфікованої робочої сили, яка здатна гнучко реагувати на потреби ринку. Таким чином, здатність країни конкурувати на міжнародному рівні ґрунтується на взаємовідносинах між освітою і зайнятістю, що потребує більшої чутливості системи освіти до вимог ринку праці. Процес безперервної взаємодії освітніх організацій і представників реального сектору економіки, включаючи державні структури, громадські організації, науку, батьків і роботодавців, виступає обов'язковою умовою досягнення стратегічних цілей модернізації системи освіти. Основними завданнями в процесі поліпшення взаємодії ринку праці й ринку освітніх послуг повинні стати:

- розроблення прогнозів попиту в робітниках і фахівцях за групами професій, спеціальностей, за видами економічної діяльності та окремих регіонів, підвищення відповідності професійної підготовки випускників актуальним та перспективним потребам ринку праці на основі аналізу і відповідно до прогнозу;

- оптимізація роботи системи освіти шляхом співставлення затребуваності з обсягами підготовки робітників і фахівців для досягнення збалансованості попиту і пропозиції робочої сили на ринку праці;

- зростання доступності якісної загальної освіти, підвищення інвестиційної привабливості системи освіти;

- вдосконалення механізму визначення потреби організацій у випускниках установ освіти всіх рівнів, а також розроблення критеріїв оцінки ефективності вкладення бюджетних коштів у професійну освіту молоді;

- розвиток професійної орієнтації та психологічної підтримки населення, у тому числі професійної орієнтації школярів, підвищення їх мотивації до трудової діяльності за професіями, спеціальностями, затребуваними на ринку праці;

- вдосконалення системи неперервної професійної освіти, підвищення якості професійної освіти, її відповідності потребам економіки і соціального розвитку;

- розвиток системи внутрішньовиробничого навчання персоналу організацій, а також випереджаючого професійного навчання працівників, які

підлягають вивільненню, як найважливішого засобу підвищення їхньої конкурентоспроможності в умовах реструктуризації окремих галузей економіки;

– створення системи оцінки якості працівників, заснованої на визначенні їх компетентності та здатності гнучко реагувати на безперервні зміни вимог до кваліфікації і професійної підготовки працівників згідно з вимогами професійних стандартів.

Система моніторингу і прогнозування ситуації на ринку праці повинна бути заснована на стратегічному аналізі структурного змісту попиту і пропозиції професійних кадрів, включаючи демографічні коливання й аналіз стану системи освіти. Впровадження такої системи буде сприяти прийняттю найбільш ефективних рішень у процесі реалізації державної політики на ринку робочої сили.

Список використаних джерел:

1. Furia D., Castagna A., Mattosco N., Scamuffa D. Education and labor market in the age of globalization: some evidence for EU-27. *Procedia Social and Behavioral Sciences*. 2010. № 9. P. 1140-1444.
2. Мосьпан Н.В. Неперервна професійна освіта: теорія і практика. Серія «педагогічні науки». 2016. № 1-2 (46-47). С. 50-55.
3. Антонюк В.П. Вища освіта України у системі відносин ринку праці. *Економічний вісник Донбасу*. 2015. № 2 (40). С. 132-137.
4. Shaulska L., Yakymova N. Formation of educational potential of sustainable development. *Scientific letters of academic society of Michal Baludansky*. 2015. Vol. 3. № 3. P. 140-146.
5. Гринкевич С.С., Лупак Р.Л., Васильків Ю.В. Формування системи та структурування інституційного забезпечення реалізації державної політики розвитку і використання трудового потенціалу України. *Бізнес Інформ*. 2015. № 7. С. 67-72.
6. Захарчин Р.М. Гармонізація відносин вищої школи і ринку праці як необхідна умова інноваційного розвитку суспільства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2013. № 769. С. 268-273.
7. Ільч Л.М. Взаємодія ринків праці та освіти: сутність, характерні риси та модель функціонування. *Економіка та держава*. 2017. № 4. С. 69-74.
8. Бараник З.П., Кикош Ю.В. Необхідність взаємодії ринку освітніх послуг та ринку праці в Україні. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2015. № 12. С. 115-120.
9. Сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 11.06.2019).
10. The Future of Jobs. Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution. *World Economic Forum*. 2016. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs.pdf (дата звернення: 17.06.2019).
11. Сайт компанії Active Group. URL: <https://activegroup.com.ua/2017/11/29/kozhen-chetvertij-ukra%D1%97nec-peven-shho-ot/> (дата звернення: 19.06.2019).
12. Лавриненко Л.М. Взаємодія та взаємозв'язок ринку праці та ринку освітніх послуг. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 9. С. 592-596.